

MIKSI HYVÄT VALLANPITÄJÄT OVAT PAHEMPIA KUIN PAHAT?

PAAVO HAAVIKON »KUNINGAS HARALD PITKÄIKÄINEN»
POLITIIKAN TUTKIMUKSENA

Kari Palonen*

---

1. Selityksiä

Tämä kirjoitus jatkaa viime aikoina harjoittamaani valtio-opin sisäistä kriittikää ja politiikan tutkimuksen laajennusta uuteen suuntaan. Kysymys ei ole mistään »poliittisesta kirjallisuudentutkimuksesta» vaan nimenomaan kirjallisuuden käytöstä politiikan tutkimuksena. Tarkoitus ei ole kirjoittaa poliittista analyysiä kirjallisuudentutkijoille vaan harjoittaa eräänlaista poliittista hermeneutiikkaa, jonka avulla kaunokirjallisuuden sisältämiä ajatuksia tulkitaan politiikan tutkimuksen perspektiivistä ja sen kieltä käyttäen.

Tutkimuksen kohteena on *Paavo Haavikon* näytelmä »Kuningas Harald Pitkäikäinen». Kertomus siitä mitä tapahtui kun kuningas Harald Pitkäikäinen talvehti kuudetta kesää Englannissa, kutsui kokoon kansansa ja tahtoi luopua vallasta».¹ Kirjoitus ei kuitenkaan ole mitään »haavikkologiaa». Vaikka kirjoitus eräissä kohdin suuntautuu *Aarne Kinnusen* Haavikko-tulkintoja vastaan² (Haraldin valta-asema, Haavikon historiankäsitys), siinä ei pyritä syvemmin analysoimaan Haavikon poliittista ajattelua. Myöskään muita Haavikon teoksia ei käytetä systemaattisesti hyväksi. On luultavaa, ettei Paavo Haavikko itse hyväksyisi tässä esitettäviä tulkintoja näytelmästänsä. Mutta tästä ei ole kysymyskään. Kysymys on siitä, että olen käyttänyt Haavikon näytelmän sisältämää »maailmaa» näkökulmana eräiden politiikan tutkimuksen keskeisten ongelmien tarkasteluun. Tällöin olen toisaalta tunnustanut tuon maailman tärkeimmät erityispiirteet, toisaalta olen käyttänyt hyväksi omia tämänhetkisiä ohjelmallisia käsityksiäni (»mahdollisen historia» jne.) näytelmän maailman tulkittamiseksi ja tutkittavien ongelmien ratkaisemiseksi.

---

* dos., Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitos, os. Pääskylänrinne 3 A 13, 00500 HKI 50.

2. Anarkismi ja machiavellismi vallan legitimiisyyden kieltämisen teorioidena

Miksi alamaiset tottelevat vallanpitäjiä? Tämä on sekä poliittisen toiminnan että politiikan tutkimuksen avainongelmia. Itse asiassa valtio-opillinen tutkimus on syntynytkin juuri siitä, että valtiollisen vallan legitimiisyyttä ei ole pidetty selviönä, vaan sille on vaadittu perusteluksi erityistä valtionpuolustustiedettä.³ Toisaalta varhaiseenkin valtio-oppiin on sisältynyt epäsuora kriittinen elementti: on haluttu erottaa oikeat ja väärät legitimointiperusteet toisistaan.

Jotta politiikan tutkimus voisi vapautua valtion- — tai yleensä vallanpitäjien — puolustustieteen asemasta, se ei voi rajoittua pelkkään *miksi* tottelevat kysymykseen. Sen on myös asetettava kysymys, *onko* alamaisten toteltava vallanpitäjiä. Jotta näihin kysymyksiin voitaisiin vastata, on tutkittava siten, miten totteleminen olisi vältettävissä, ts. *miten tottelemattomuus voisi olla mahdollista*. Tähän kuuluvat osaltaan tottelemisen välittämiseen suuntautuvat konkreettiset strategiat ja teknologiat. Mutta ehtona on myös tottelemattomuuden teoreettinen legitimointi: *millä perusteilla* voidaan kieltää tottelemisen oikeutus ja tarpeellisuus.

Vallanpitäjien tottelemisen sekä oikeutus että tarpeellisuus on periaatteellisimmin torjuttu anarkistisessa aatetraditiossa. Tosin anarkismi suuntautuu ensisijaisesti valtiota vastaan, mutta tämän kautta se kiistää myös pääoma- ja asiantuntijavallan legitimiisyyden. Sekä tottelemisen kieltämisperusteiden että sen välttämisen strategioiden suhteen anarkismin klassisten ja modernien edustajien näkemykset vaihtelevat melkoisesti. Yhteinen perusajatus on kuitenkin *vallanpitäjien poistamisen* vaatimus. Tämä katsotaan voitavan toteuttaa silloin kun »kansaa» välittömästi päättää asioista.

Vallanpitäjien poistamiselle voidaan anarkismissa antaa ainakin kaksi tulkintaa. Jyrkempi, yhteisyysteoreettisempi tulkinta vaatii itse vallan hävittämistä (miten tämä sitten ymmärretäänkään ja katsotaan toteutettavan). Varovaisempi, konfliktiteoriaan paremmin sovitettavissa oleva näkemys taas katsoo, että on poistettava pysyvä työnjako vallanpitäjiin ja alamaisiin, herroihin ja kansaan. Molempien katsomusten valossa parlamentaarinen, edustuksellinen demokratia on vaarallista ja vastustettavaa, ja välitöntä osallistumisdemokratiaakin pidetään arvossa pikemminkin vallan poistamisen kuin demokratian laajentamisen keinona.

Oikeutus ja tarpeellisuus eivät kuitenkaan ole vallanpitäjien tottelemisen suhteen ehdottomasti sidoksissa toisiinsa. Valtaa voidaan hyvinkin tarkastella kiertämättömänä yhteiskuntarakenteen realiteettina, joka ei kuitenkaan ole koskaan teoreettisesti oikeutettua vaan jonka »legitiimisyys» on vallanpitäjien itsensä asettama ja heidän valta-asemansa säilyttämistä palveleva. Legitimoinnin perusteet ovat tällöin keinoja pönkittää kulloistenkin vallassaolijain asemaa.

Vaikka vallan legitimoitiperusteiden teoreettinen kestättömyys ja poliittinen tarkoituksenmukaisuus tajutaankin, tämä ei vaadi suinkaan periaatteellista asettumista vallanpitäjiä vastaan tai alamaisten puolelle. Legitimointiteoriat, jotka eivät näe »kansalla» olevan aktiivista mahdollisuutta vallan käyttämiseen, päätyvät helposti paitsi näkemykseen, että valta on aina jollakin pienellä ryhmällä tai eliitillä, myös sellaiseen relativismiin, jonka mukaan tavallisen kansan kannalta on yhdentekevää, kuka eliitin muodostaa ja mitkä ovat sen perusteet valtansa legitimoimiseksi. Tällaista valtarelativismia on valtio-opissa *James Burnhamia* seuraten totuttu nimittämään machiavellismiksi.⁴ Tämän teoreettinen kulmakivi on ennen muuta *Robert Michelsin* v. 1911 esittämä ns. oligarkian rautainen laki, jonka katsotaan koskevan demokraattisimkiäkin organisaatioita.⁵

Seuraavassa käsittelen »Harald Pitkäikäistä» vallan legitimoitongelman tutkimuksena. Tällöin vertailukohteina käsitellään ensisijaisesti anarkistisen ja machiavellistisen tradition legitimaatioproblematiikan ratkaisuyrityksiä ja käsittelytapoja.

3. Valta- ja luokkasuhteet Haraldin valtakunnassa

Vallan legitimoinnin tutkimuksessa ei kovinkaan syvälle päästä puhtaalla abstraktilla tasolla. Kysymystä kuka käyttää valtaa keneen ja miten, ei voida tarkastella irrallaan spesifisten yhteiskuntien luokkarakenteiden ja konkreettisten poliittisten tilanteiden analyysistä.

Harald Pitkäikäinen on Englannin kuningas, ja teoksen ajalliset yhteydet viittaavat viikinkikaudelle. Toisaalta Haavikko käyttää nykyajalle ominaisia käsitteitä ja ongelmia, eikä teoksessa kuvattu yhteiskuntakaan ole erityisen tyypillisesti »germaaninen», »feodaalinen» tms. Samalla kun ymmärretään että »Harald Pitkäikäisellä» on sanomansa nykypäivän valtarakenteidenkin tutkimukselle, yhteyksiä ei pidä liiaksi konkretisoida. Teosta ei pidä tulkita avainnäytelmäksi, esimerkiksi *Kekkosen* pitkän valtakauden kritiikiksi (itse asiassa Haavikko ei näytelmässä suinkaan kritikoi Haraldinkaan valtakauden pituutta).

Yhteiskunnallisia perusvoimia Haraldin valtakunnassa ovat kansa (eli köyhät), mahtimiehet, kuningas ja hoviyliymykset.⁶ Näytelmän »juonena» on kuvata näiden voimaryhmittymien pyrkimystä vahvistaa valta-asemiaan toisten kustannuksella.

Kansa saa toimeentulonsa — ja sen kautta potentiaalisen vallan ja alistamisen perustansa — työnteosta lähinnä »alkutuotannon», kuten maatalouden ja kalastuksen piirissä. Varsinaiseen tuotannolliseen toimintaan eivät muut yhteiskunnalliset perusvoimat osallistu. Näytelmästä ei käy täysin selväksi, koostuuko kansa palkkatyöläisistä vai epäsuoremmin vallassaolijoiden alaisista

ja näistä riippuvaisista ihmisistä. Mistään orjuudesta tai maaorjuudesta ei kuitenkaan ole kysymys — eihän orjia ja maaorjia voitane verottaa sanan suppeassa merkityksessä. Näytelmä ei myöskään käsittele kansan sisäisiä rakenteellisia ristiriitoja pysty- tai vaakasuunnassa: niitä ei ainakaan systemaattisemmin käytetä hajoita ja hallitse-politiikan välineenä.

Mahtimiesten luokka pitää kansaa työssä ja maksaa sille jonkinlaista korvausta samalla kun se pääasiallisesti nauttii kansan työn tuloksista. Näytelmän mahtimiehiä ovat laivanvarustaja ja kauppias. Tässä valossa yhteiskunta voidaan rinnastaa jonkinlaiseen esiteolliseen kapitalismiin muttei niinkään maanomistusperusteiseen feodalismiin. Toisaalta kapitalismin sisäiset ristiriidat ovat jo näkyvissä: kauppias on velkaa laivanvarustajalle (29). Tosin näilläkään ei ole suurempaa merkitystä itse vallan legitimoitio-ongelmille.

Valtakunta on perinnöllinen monarkia. Ei ole olemassa mitään perustuslakia joka rajoittaisi kuninkaan valtaa suhteessa kansaan ja mahtimiehiin. Ei ole myöskään mitään vakiintunutta vallanperimysjärjestystä, joka takaisi kitkattoman vallansiirron ja kuningassuvun sammua joillekin yhteiskunnallisille voimille tilaisuuden päättää uuden monarkin valitsemisesta.

Kuninkaan vallan instrumentteina voidaan käyttää kuitenkin hoviylimyksisiä, jotka voitaisiin tulkita ehkä jäänteiksi varhaisemmista »feodaalisista» tuotanto- ja valtarakenteista. Hoviylimyksillä on periaatteellista valtapotentiaalia väärinkäyttää suhdettaan hallitsijaan tämän alistamiseksi tai syrjäyttämiseksi. Toisaalta ylimyksilläkään ei ole olemassa mitään suoraa ja säänneltyä suhdetta kansaan ja mahtimiehiin. Toisaalta hoviylimysten suhde kuninkaaseen on sellainen, joka korostaa heidän sisäisiä henkilöristiriitojaan: näytelmän ylimyksistä Erik luottaa enemmän omaan taitoonsa, Jarl puolestaan vetoaa uskollisemmin kuninkaan opetuksiin ja etsii niistä viitteitä perusteiksi omalle toiminnalleen.

Haraldin valtakunnassa yhteiskunnalliset voimasuhteet ovat siten tavattoman epävakaita. Mitkään rakenteelliset riippuvuussuhteet eivät ole pysyviä tai kiistattomia. Mikä tahansa näennäisesti vähäinenkin yhteiskunnallinen muutos voi antaa perusteita merkittäville voimasuhteiden muutoksille. Erityisen epävarma on kuninkaan asema. Harald Pitkäikäinen tarvitsee siten jatkuvasti erityistä legitimoitioita omalle valta-asemalleen. Hänen on yhä uusin keinoin huolehdittava, etteivät kansa, mahtimiehet ja hoviylimykset pääse liittoutumaan keskenään.

4. Vallanperimyksen aktualisointi politiikan välineenä

Näytelmän alaotsikko on siis »Kertomus siitä mitä tapahtui kun kuningas Harald Pitkäikäinen talvehti kuudetta kesää Englannissa, kutsui kansansa kokoon ja tahtoi luopua vallasta». Tämä nimi ei suinkaan oikeuta päättelemään,

että Harald oli päättänyt luopua vallasta. Hän ainoastaan kertoi kansalleen tahtovansa luopua vallasta. Sekä aikomuksen että lopullisen vallansiirron ajankohdan epämääräisyys tulee ilmi etenkin seuraavassa Haraldin puheen kohdassa:

On tullut aika ottaa esille kysymys, kenestä tulee jonain päivänä minun seuraajani. Se päivä ei ole kaukana. Minä en ole enää nuori. Ja omasta mielestäni olen ollut kuninkaana kyllin kauan. Koko ikäni. Minä lähden ajoissa.» (7).

Vallanperimyksestä tulee ongelma, koska Haraldilla ei ole poikaa. Haraldin isä oli aikoinaan käyttänyt häntä oman valtansa lujittamisen välineenä vaikeuksiin joutuessaan: »Tosiaan, minut nähdessään kaikki ymmärsivät että isäni kuninkuus oli suuri onni, tai ainakin se oli pienempi onnettomuus niistä kahdesta joiden välillä saattoi valita» (8).

Peruste pojan puuttumiseen Haraldilta on tuskin mikään fyysikaalinen — milloinpa kuningas ei voisi julistaa jotakuta pojakseen. Kuten isänsäkin Harald on »kiero mies» (7). Hänen kieroutensa ei kuitenkaan ollut isän kierouden jäljittelyä, päinvastoin. Saattaa olla ettei Harald löytänytäkään ketään itseään pahempaa »poikaa» itselleen. Mutta juuri jättämällä tietoisesti perillisen puuttumisen vuoksi vallanperimyksen avoimeksi, Harald saattoi provosoida valtakunnassaan yhteiskunnallisten voimien välisiä ja sisäisiä ristiriitoja. Hän nosti puhumisen vallanperimyksestä päiväjärjestykseen jotta hän itse olisi voinut nähdä paremmin mahdolliset kruununtavoittelijat ja heidän yhteiskunnalliset tukijoukkonsa.

Ensisijaisia kuningasehdokkaita ovat tietysti hoviyliymykset. Heitä Harald on valmistanut pahimpaan kertomalla kuinka huonosti kuninkaiden yleensä on käynyt — ja kuinka vallantavoittelijat ovat selvinneet vieläkin kehnommin. Hän ei ole jättänyt kertomatta myöskään onnistuneista vallankumouksista, mutta tällöinkin osoittaen, kuinka vaikea on saada aikaan koalitio, joka olisi sekä valmis kaatamaan kuninkaan että sisäisesti yksimielinen. Harald sanoo kertoneensa ylimyksille tämän kaiken »sen takia, että osaisitte olla minun puolestani varuillanne» (13) — jättäen sanomatta että hän on itse epäilemättä tietoinen siitä kuinka kerrottua voidaan käyttää myös kannustimena vallankaappauksen valmisteluun.

Yliymykset Erik ja Jarl ovat tarkoin painaneet mieleensä Haraldin opetukset. Mutta he ovat näiden ansiosta tulleet liiankin varovaisiksi: »Liikaa minä olen teitä opettanut. Mutta en tarpeeksi». Sen takia, että muuta te ette ole uskaltaneet oppia» (12), kommentoi Harald. Jotta yliymykset ja ehkä mahtimiehetkin saisivat uskallusta yrittää vallankaappausta, Harald julistaa kuninkaan viran haettavaksi — täsmentämättä hakuajan päättymistä, valintatilaisuuden ajankohtaa tai valintamenettelyä. Estääkseen liiallista varovaisuutta Harald tekee menettelyn yllätykselliseltä näyttäväksi: »Te ette varmaan koskaan odottaneet näkeväne tätä päivää. Nyt se on tullut.» (8).

Perusteltuaan luopumisaiettaan kansalle Harald päätti puheensa sanoihin: »Niin, että jotkut teistä voivat toivoa tulevaisuudelta suuria. Siis, kenet näistä herroista te aiotte valita». (8). Tietysti kukaan ei ehdota mitään. Tilannetta tunnusteltuaan Erik julistautuu valmiiksi »keskustelemaan itse asiasta» — sitten kun kansa on päästetty kotiin (13). Harald antaa tällöin Erikille ja Jarlille tehtävän: »Miettikää te yhdessä kuka tähän hommaan sopisi. Ja kertokaa se sitten minulle.» (13).

Ylimyksille ei siis suinkaan anneta *valtaa valita* kuningasta. Toivon herätessä he eivät kuitenkaan tajua vivahteita. Toisaalta tehtävässä toivon sekaantuu pelko, jonka Erik ilmaisee sanoessaan: »ei kai se sulje pois meitä kah-ta, tai toista meistä? Näin heti kättelyssä? Ei kai.» (14). Tähän Harald ei vas-taa mitään, mutta Jarl huomauttaa: »Etkö sinä ole jo oppinut että älä pahinta kysyessäsi kysy vastauksella. Tai sinä saat sen.» (14). Tällöin Erik huomaa virheensä ja perääntyy myöntämällä, että kuninkaaksi sopivan löytäminen on »ihan mahdoton tehtävä» (14).

Peruuttamatta tehtävää Harald toteaa Erikin olevan tässä oikeassa perus-tellen kantaansa seuraavalla puheenvuorolla:

»Sehän on kyllä mahdotonta. Että täältä löytyisi sopiva mies kuninkaaksi — sen takia että jos sellainen täällä olisi niin minä en olisi ollut kyllin iso, pitkä-oksainen puu. Sen tähden että kyllin iso pitkäoksainen puu pitää oksillaan huo-len siitä että se nyppäisee ajoissa pois maasta jokaisen vähänkin lupaavan taimen. Mutta kun te nyt kuulostelette että mistä minulle muka löytyisi seuraaja niin siinä asiassa kuunnelkaa kansaa.» Kansan kuuleminen on jäänyt liian vähälle. Sitä pitää kuulla. Siltä pitää kysyä miten se aikoo selvittää minulle saatavani.» (14).

Tämä puheenvuoro on avain Haraldin politiikkaan. Harald epäilemättä »puhuu totta sillä hän on kiero mies» (9). Tässä hän vieläpä sanoo harvinaisen paljon. Lumoutuneina toivosta ja ilahtuneina siitä ettei pahimpaan kysymykseen ainakaan suoraan vastattu, Erik ja Jarl eivät enää kuunnelleet Haraldia riittävän tarkasti. He eivät kysyneet sitä kuka voi kumota mahdottoman (vrt. 57) ja vastaavasti asettaa mahdottoman. He eivät ajatelleet keitä nyhdettävät taimet saattaisivat tarkoittaa. Eivätkä he kysyneet kuka on »kansaa». Lisä-tehtävä näytti erityisesti vakuuttavan siitä, että Harald olisi tosissaan vallas-taluopumisaikeissaan. Ylimykset eivät myöskään pohtineet tehtävänsä rajoja sisällisessä tai ajallisessa mielessä. Kun kansalle asetetaan »pahoja ja vielä pa-hempia» vaihtoehtoja (15), ylimykset eivät ymmärrä oman toimintansa kuu-luvan näihin — vaikka Haraldia hirvittää jättää heidät »kahden tämän kansan kanssa» (15). Jarl ja Erik näkivät vieläpä saatavien perimistehtävässä hel-poituksen työlleen, koska he katsoivat sen mahdollistavan kaupankäynnin kunin-kuudesta.

5. Hyvän sadon huonoudesta

Kuningas Haraldin julistus kansalle ei ollut mikään äkillinen päänäpistö. Se oli ajoitettu yhteiskunnan tuotantorakenteen kannalta tarkoituksenmukaisesti »kylmän ja vihreän kesän» jälkeen. Harald lohduttaakin Erikiä ja Jarlia heidän mahdottomassa tehtävässään: »Saitte hyvän vuodenajan hoitaa näitä asioita. Syksyllä ihmiset ovat lihavimmillaan ja tyhmimmillään.» (16).

Kylmänä ja vihreänä kesänä oli saatu poikkeuksellisen hyvä sato. Tämän voisi ajatella poliittisesti vaihdistavan sadon varsinaisten tuottajien, kansan, asemaa. Jotta köyhät helpommin maksaisivat saatavansa kuninkaalle, Erik selittää kädestä pitäen sadon hyvyttä kuninkaan ansioksi: »Ihan totta. Hyvä sato. Hyvä kuningas. Eikö hyvästä sadosta ilman muuta tule mieleen hyvä kuningas.» (19).

Ylimykset eivät kuitenkaan ole oppineet, että kansa on oppinut hyvien satojen kokemuksista. Ratkaisevaa ei ole tuotannon määrä vaan se mikä on tämän suhde yhteiskunnan luokkarakenteeseen. Tältä kannalta määrälliset muutokset eivät suinkaan aina kuvastu suoraviivaisesti luokkasuhteissa, vaan hyvä sato antaa herroille tilaisuuden intensiivisempään riistoon. Köyhä mies tajuaakin hyvän sadon vaarallisuuden: »Se merkitsee meille täydellistä katoa. Silloin kaikki tulevat vaatimaan omiaan.» (21).

Normaalioloissa köyhillä ei elämän lisäksi »ole» muuta kuin köyhyytensä. Koska Haraldin valtakunnassa vain köyhät osallistuvat tuotantoon, rikkailla ei ole varaa viedä köyhiltä elämää, ellei jatkuvasti saada uusia köyhiä tilalle. Köyhyydestä ei taas voi paljon ottaa. Kansa ei enää pelkää jumalten ja pirujen saatavia, koska »ne syövät yhtä lailla kiviä ja kaloja» (22). Kuninkaatkin saattavat joskus tarvita kansan tukea, joten heidän »selviää sillä että ne ovat niin ahneita ja aina ajattelevat huomista päivää» (22).

Köyhä mies näkee hyvän sadon olevan »pahinta kaikesta. Silloin astuu voimaan kysynnän ja tarjonnan laki» (22). Juuri sen kautta hyvän sadon tuoma etu muuntuu haitaksi köyhille. Silloin heille ei ainoastaan esitetä uusia vaatimuksia vaan he menettävät myös perusteensa vastustaa vaatimuksia:

»Kysynnän ja tarjonnan laki on se jolla köyhä tuomitaan. Köyhää se kohtaa. Ja jota se kohtaa, siitä ainakin tulee heti köyhä. Se tarkoittaa tätä. Että kaikki se mitä köyhä tarjoaa halvalla ja paljon, se heti menettää lopunkin arvonsa. Se on tarjonnan laki. Ei köyhän muuta anneta pitää kuin sitä mitä on liikaa jo ennestään. Ja kysynnän laki tarkoittaa köyhän varalta seuraavaa rangaistusta: että kaikki mitä köyhä kysyy ja tahtoo ja pyytää ja rukoilee, sen hinta heti sen takia nousee, ja hinta hinataan taivaaseen asti niin kuin kinkku kirkon-torniin.» (22)

Valtarakenteiden analyysille tämä sitaatti on todella huomionarvoinen. Köyhä mies tajuaa ettei kysynnän ja tarjonnan laki ole mikään yleinen luon-

nonlaki, vaan muiden lakien tavoin se »astuu voimaan» tietyissä tilanteissa. Kun Erik yrittää torjua vastaväitteet kysymällä »mistä sinä tiedät että sellainen on olemassa» (22), köyhä mies osoittaa sitä käytettävän selityksenä köyhien tuomitsemiselle. Toisin sanoen hän on käsittänyt, etteivät kaikki normatiiviset laitkaan tarvitse näkyviä tuomareita tai pyöveleitä, vaan ne voidaan panna täytäntöön epäsuoremmin tuottamalla tilanteita, joissa yhteiskunnan vallassaolijain vaatimukset toteutetaan ja kansan toiveet estetään toteutumasta näennäisen »luonnollisesti». Siten Erik ei oikeastaan ole niinkään väärässä korostaessaan hyvän sadon ja hyvän kuninkaan yhteenkuuluvuutta: hyvä sato on keino, johon vedoten kuningas aikoo rangaista kansaa kysynnän ja tarjonnan lakia välikappaleena käyttäen.

Kysynnän ja tarjonnan lain idea on tuotteiden arviointi vaihtoarvon perusteella, »tavaroina». Siinä tilanteessa jossa kenelläkään ei ole tarjottavanaan ylimääräisiä tuotteita, käyttöarvo- (ja itseisarvo-) kriteereillä ole enemmän merkitystä niiden arvioinnissa. Jos köyhien hengissäpito nähdään tarpeelliseksi, heidän kysyntää ei tällaisessa »normaalitilanteessa» tarvitse tukahduttaa hinnankorotuksilla, vaan heillekin voidaan jättää muruja jäljelle. Kysynnän ja tarjonnan lain valtaanhäviössä se uhkaa ulottua tuotteiden ja työvoiman lisäksi myös köyhien elämän ja kuoleman kysyntään ja tarjontaan.

Tarjonnan laissa näkyy vieläkin selvemmin, kuinka tuotannon lisäys saattaa heikentää sen välittömien aikaansaajien yhteiskunnallista asemaa. Tuotantoa ei voida järkevästi arvioida millään yksiulotteisilla, absoluuttisilla, yleispätevillä ja yhteismitallisilla kriteereillä, vaan yksinkertaisetkin elämänehdot ovat osaltaan sidoksissa joihinkin »arvoihin». Nämä taas eivät ole riippumattomia yhteiskuntaluokista ja niiden voimasuhteista, ts. arvojen tarkastelussa on sisällön lisäksi otettava huomioon myös niiden poliittinen merkitys. Silloin kun köyhillä on jotakin arvokasta liikaa, rikkaat muuttavat sen tarjonnan lakia vallan välineenä käyttäen epäarvoksi.

Erik-ylimys ei kuitenkaan lannistu köyhän miehen analyysistä. Hän tekee uuden tarjouksen: »No, jos niin on, että se mitä teillä on heti menettää arvonsa, niin saatte maksaa rahassa, tämän kerran» (22). Tällä hän houkuttelee köyhiä askelta syvemmälle kysynnän ja tarjonnan lain kahleisiin: rahahan on vaihto-arvofilosofian ja tavaratuotannon huipentuma. Köyhät toki tajuavat rahan merkityksen: »voidaanko sitä juoda» (22). Tällöin Erikin vetoamus ettei köyhien koskaan tarvitse nähdä rahaa eikä huolehtia siitä, vaan »me kuninkaan laskuun pidämme huolen teidän rahoistanne» (23) ei tietenkään tehoa köyhiin. Heitä ei vakuuta edes Erikin työnarvoteoreettinen imartelu: »Kaikki maailman raha kulkee köyhien käsien kautta, ja jos ei kulkisi, ei sillä olisi mitään arvoa. Teistä säteilee siihen kaikkea hyvää.» (23). Köyhä mies neuvoa: »Mene rikkaiden luo. Saat ottaa niiltä kaiken mitä meillä on niiltä saamista» (23). Tätä köyhä kalastaja täsmentää »Mitä meillä on saamista sen jälkeen kun meidän saatavista on vähennetty niiden saatavat» (23—24).

Köyhien torjuntavoitto on kuitenkin vain tilapäinen. Rikkaiden luona käytyään Erik ja Jarl tulevat uudelleen perimään Haraldin saatavia. Enää he eivät vetoa hyvään satoon, jonka merkityksen köyhät ovat oivaltaneet. Toisaalta köyhätkään eivät ole vielä »oppineet tarpeeksi» eli sitä, että sadon hyvyys ja huonous ei ole mikään »onnettomuus» vaan he itse voisivat käyttää erilaisia temppuja säädelläkseen sadon määrää sen mukaan kun he katsovat sen poliittisesti tarkoituksenmukaiseksi.

6. Kielestä vallan välineenä

Yhteiskunnan luokkarakenne Haraldin valtakunnassa on siksi epävakaa, ettei se sellaisenaan anna poliittisille voimasuhteille mitään »luonnolliselta» näyttävää perustaa, jota vastustajat eivät helpolla voisi kiistää. Tällaisessa tilanteessa keskeisiksi nousevat vallan (saavutetun tai tavoiteltavan) teoreettisen legitimoinnin ongelmat: on kehiteltävä sellainen teoria oman vallan oikeutuksesta että vastapuoli jää sanattomaksi. Toisin sanoen on saavutettava valta tulkita yhteiskunnallisten voimien välisten riippuvuussuhteiden luonnetta ja suuntaa.

Vallan legitimoinnille ei ole tarpeellista kehittää mitään yleispätevää vallan legitimiisyysteoriaa. Riittää tilanteeseen sopiva, poliittisesti tehokas mutta teoreettiselta asultaan näennäisen neutraaliksi puettu legitimointistrategia. Tätä varten on osattava käyttää kieleen kätkeytyviä mahdollisuuksia tavalla, joka on poliittisesti sopivan asymmetrinen mutta näyttää symmetriseltä osapuolten kannalta. Rakenteellisesti epävakaa yhteiskunnassa tai poliittisessä tilanteessa voi valtaansa parhaiten legitimoida se, jolla on *valta kieleen*.

Voimasuhteiden pysyvä epävakaisuus Haraldin valtakunnassa on opettanut sen yhteiskunnallisia perusvoimia kielelliseen oveluuteen, joka on jo oman aseman säilyttämisenkin ehtona. Näin on erityisesti kuninkaan ja hoviylimysten laita, joilla ei oikeastaan ole muita perusteita tarpeellisuudelleen kuin valtansa tehokas kielellinen legitimointi. Mutta kielen hallinta on tärkeä myös kansalle, joka on kokemuksesta oppinut sen että herrat pettävät sitä puhumalla sananlaskuja ja arvoituksia. Mahtimiestenkin työnteettämisen »objektiivisuus» on kiinteästi sidoksissa erityisen, vaihtoarvorakenteiden hallitsemisen kielenkäytön hyväksymiseen.

Machiavellin Ruhtinaan poliittinen oveluus on taitavassa valehtelemisessä. Haraldin valtakunnassa on menty askelta pitemmälle, nähty valehtelemisen lävitse.⁷ Kuningas itse oli asettanut valtakunnalle eräänlaisen »kielipoliittisen perustuslain»: »hän oli kiero mies ja puhui aina totta» (59). Toisin sanoen valehteleminen on poliittinen alkeisvirhe, johon syyllistyvä asettaa itsensä välittömästi valtakunnan politiikan ulkopuolelle. »Te valehtelette» sanoo Harald ylimyksille näiden puolustellessa epäonnistumistaan tehtävässä (50). Vaikka

kielipoliittista perustuslakia ei ollut mihinkään kirjoitettu, sen ymmärtämistä ja noudattamista voi silti pitää politiikkaan osallistumisen ehtona Haraldin valtakunnassa.

Perustuslain tunnustaminen antaa toisaalta lähes rajattomat mahdollisuudet sen tulkitsemiseen omien poliittisten tavoitteiden mukaisesti. Toden puhumisen monimielisyys on tunnettu Delfoin oraakkelin päivistä lähtien. Haraldin valtakunnassa käytetään kuitenkin eräitä huomionarvoisia »kieron totuuden puhumisen» strategioita ja tekniikkoja. Itsestäänselvä on mahdollisuus tulkitä poliittisia avainsanoja monella tavoin sisältönsä ja poliittisen merkityksensä kannalta. Kansa-sanalle mahtimiehet antavat »parlamentaarisen» määritelmän »ei mikään kansa ole suurempi kuin että se mahtuu yhteen huoneeseen» (33), kun taas kuningas tulkitsee Jarlille käsitettä monarkkisesti »ikäsi olet ollut tällä etkä tiedä että minä se olen kansa» (51). Toden puhumisen strategia on tietenkin myös varovaisuus puhumisessa: ei pidä puhua liikaa mutta kuitenkin tarpeeksi. Niinpä köyhä mies joutuu korjaamaan puhettaan Erikille seuraavasti: »Ja kuningas on ollut hyvä. Niin, ja on hyvä joka hetki». (19).

Tällaiset erityistekniikat ovat kuitenkin vasta ensimmäisen asteen oveluutta. Haraldin valtakunnassa tämä ei riitä. Täytyy koko ajan ottaa huomioon vastapuolenkin kielellinen oveluus samoin kuin se että vastapuoli tietää näin tehtävän. Yksinkertaista tietämätöntä näyttelevä Jarlkin kehuu Haraldia siitä, että »Sinä et ole suuttunut edes tolkkutomasta kehumisesta» (13). Poliittinen taito vaatii siten myös vastapuolen kielellisen kierouden tason oikeaa arviointia siten, että tarvittaessa voi yrittää hämätä sekä monimutkaisuudella että yksinkertaisuudella ilman että vastustaja voi päätellä, kumpi on kysymyksessä.

7. Omistuksen ja verotuksen kielestä

Ovela kielenkäyttö ei ole vain vallan legitimoinnin ja sen vastustuksen strateginen väline. Haraldin valtakunnan luokka- ja tuotantosuhteet ovat sellaisia, ettei niitä lainkaan pysty ymmärtämään ja esittämään kukaan yksinkertaisella suorapuheisella kielellä. Näin on ennen muuta omistusta ja verotusta koskevien yhteiskunnallisten rakenteiden käsittelyssä, jossa kieltä ei voida irtottaa itse todellisuudesta.

Keskeinen sekä valta- että legitimoitongelma liittyy kysymykseen, mitkä ovat sellaisia seikkoja joita joillakin voi »olla» siinä mielessä että he »omistavat» niitä. Jollakin on — rakenteen monimielisyyteen yrittää Erik vedota käyttäessään hajoita ja hallitse — strategiaa köyhien suuntaan, mutta köyhä mies näkee hänen argumentointinsa lävitse, kuten dialogi osoittaa:

»Erik

Sinä puhut niin kuin teitä olisi monta ja sinä olisit niitten kaikkien päällikkö. Mutta jos köyhillä on päällikkö...

Köyhä mies

...niin tämä köyhiä edustava mies ei ole köyhä. Sen sinä aina sanot, että hän on rikkain mies valtakunnassa.

Erik

Ja niin se on. Sen sinä tulet näkemään. Sen takia että köyhät ihmiset ovat suuri rikkaus sille joka ne omistaa.» (18).

Köyhä mies siirtyy puolustuksesta hyökkäykseen käyttämällä samanlaista »meillä on»-ajatuksen muunnosta kuin Erik edellä: »Sato on ollut hyvä ja meillä on muutakin millä on taloudellista arvoa.» (19). Erityisesti ajatus näkyy perusteluissa:

»Kun minä tahdon että me hänen saataviensa tyydyttämiseksi annamme puolet kaikesta mitä meillä on, köyhillä, niin minä en tarjota vähän, minä tarjoan paljon. Puolet minun köyhydestäni on paljon.» (20).

Tämä oveluus hämmästytti ylimyksiäkin, sillä kertojan mukaan »Ihan heti ei Erik eikä Jarlkaan uskaltanut torjua tätä tarjousta. He miettivät että...» (20).

Vielä suurempiin vaikeuksiin ylimykset joutuivat puhuessaan rahasta, omistuksesta ja verotuksesta rikkaiden kanssa. Rikkaiden olemassaolon ehtona on näihin asioihin erikoistunut kielellinen oveluus. Oveluuden yleismiehet Erik ja Jarl eivät pysty voittamaan rikkaita niin kauan kuin keskustelussa pysytään näennäisesti puhtaan taloudellisissa kysymyksissä, joista kiistellään mahtimiesten ehdoilla ja kielellä.

Rikkaiden vallan legitimointi ja käytettävä vaihtoarvorakenteiden kieli tulee kiteytetysti esiin seuraavassa laivanvarustajan puheenvuorossa:

»...Ei rikasta voi verottaa eikä kuningasta. Ei niillä ole itsellä rahaa. Se täytyy ottaa köyhiltä. Rikkaat on kuninkaan ja kansan asialla. Ne ilmaiseksi keräävät kansalta verot kuninkaalle. On sitä yritetty että ei olisi ketään keräämässä, ja se ei onnistu. Ei rikkaita ole olemassa. Ei niillä ole omaa rahaa. Verota laivaa, ota siitä kymmenes osa, ja se ei ole laiva. Rikkaita ei oikein ole olemassa, mutta köyhiä on aina. Rakenna tulot sille pohjalle, niitten varaan. Se onnistuu.» (41).

Kun köyhä mies on yrittänyt laajentaa omistamisen köyhyttäkin koskevaksi, rikkaat yrittävät kieltää omistavansa mitään: »On se tietysti selvä periaate, että niitten on maksettava joilla jotain on. Kysymys on siitä kenellä on» (39). Laivanvarustajan puheenvuoro nojaa poliittisesti tarkoituksenmukaiseen tulkintaan rahan kiertokulkuprosessista. Se selittää vain köyhien omistuksen alkuperäiseksi, kuninkaan omistuksen lopputulokseksi. Rikkaat jäävät tällöin vain tietyn yhteiskunnallisen funktion täyttäjiksi, eivät omistajiksi: »Hallitus tarvitsee veronkerääjät, ahneet, rikkaat ja monopolit, ja ne tarvitsevat hallituksen suojakseen.» (40). Huomattakoon, että näin voi puhua vain köyhien poissaollessa, jotta nämä eivät alkaisi karhuta alkuperäistä omaisuuttaan.

Erik erehtyy sanomaan »Ikinä ei rikasta miestä niin veroteta ettei se siitä selviäisi» (40). Tähän laivanvarustajan on helppo vastata »No, siitä näet, jos sen takia sitä ei kannta verottaa» (40). Näin hän yrittää siirtää keskustelun jälleen kvantiteettien ja itseisarvojen tasolle, irrottaa sen poliittisten voima-suhteiden tarkastelusta. Kuitenkaan kuninkaalle rikkaiden verotus ei ole yh-dentekevää, pysyttipä se jonkun rikkaana tai muutti hänet köyhäksi. Veropo-litiikallahan voi tähdätä juuri rikkaiden määrän supistamiseen. Toisaalta ke-tään köyhyyteen pudottamatonkin verotus saattaa kokonaistuotoksellaan vah-vistaa hallitsijan taloutta ja valta-asemaa.

Laivanvarustaja selittää rikkaiden ja köyhien eroa seuraavalla laululla:

»On köyhien rahaa ja rikkaiden rahallista rahaa.
 Köyhien raha on niin kuin kuollut kala.
 Se ei potki eikä ui, se ei rikastu eikä laula.
 Sitä ei kutsuta oikeisiin paikkoihin.
 Se on kotona kun verottaja tulee ja ottaa sen.
 Se ei pyöri, se makaa ja nukkuu.
 Eikä sillä ole osaa maasta, ei taivaasta.
 Sillä on luonnevika. Se on hyväluontoinen.» (43).

Laulu on tietoisesti esitetty kuninkaan edustajalle. Sillä pyritään sano-maan, ettei hallitsijalle ole tärkeää, paljonko verotettavalla on rahaa vaan paljonko siitä on tavoitettavissa verotuksessa. Tämä tulkinta jälleen epäpoliti-soi verotuksen, kieltää hallitsijalta mahdollisuuden sen käyttöön valtataiste-lun välineenä. Toisaalta laulu sisältää vihjauksen köyhyyden ja tietämättö-myyden sekä rikkouden ja ymmärtämyksen välttämättömästä yhteenkuulu-vuudesta, minkä laivanvarustaja sanoo suoraankin: »Jos he sen ymmärtäisivät, niin he eivät enää kohta olisi köyhiä.» (44).

Laivanvarustaja myöntää kuitenkin yhtä rikasta miestä onnistutun verotta-maan. Siksi tämä on »tehnyt lakon» ja »päättänyt murhata omaisuutensa itse» (41—42). Viimeisillä rahoillaan mies osti lasiastian, ja »sitten kun se tuntee kuoleman lähestyvän, juoppohullu mies, potkaisee lasiastian rikki. Se kuolee yhtä aikaa omaisuutensa kanssa. Ja katso, siinä on sitten se ainoa rikas mies, jota on pystytty verottamaan.» (42). Kun Erik kuulee lasiastian särkyvän, hän-kin alkaa uskoa ettei rikkaita voi verottaa.

Omistuksen ja verotuksen kielen spesialisoitunut ja luokkasidonnainen luon-ne kuvastuu siinä, että mahtimiehet eivät itse tavoittele kuninkuutta vaan ha-luavat itselleen sopivan marionetin (vrt. erit. 31—36). Kun Erik pyytää laivan-varustajaa selittämään köyhille, miksi rikkaita ei voi verottaa, kielen poliitti-nen sidonnaisuus tulee erityisen havainnollisesti näkyviin. Laivanvarustaja vastaa nimittäin: »Kuule, se on kyllä parempi että sinä puhut. Ja minä ajatte-len. Minä olen huono puhuja.» (45). Kun Erik suostuu tähän, hän samalla alistuu mahtimiesten marionetiksi.

8. Haraldin »voiton» selityksestä

Näytelmä päättyy siihen, että Erik ja Jarl tuomitaan »köyhien vaatimuksesta» hirtettäväksi (52—55). Harald puolestaan suostuu »mietittyään» jatkaamaan kuninkaana: »Koska useimmat voitot ovat lopulta tappioita, täytyy hallitsijan olla vanha. Ei se muuten kestä. Eikä jaksu. Niin että olkoon menneeksi.» (58).

Tällainen lopputulos on valtakunnan poliittisten voimasuhteiden ja vallanvaihdosprosessin aktualisoinnin taustaa vasten ymmärrettävissä. Mutta se ei ole suinkaan välttämätön. Jotta voitaisiin arvioida sitä miksi useista reaalisista mahdollisuuksista juuri esitetty lopputulos toteutui, on sitä vertailtava vaihtoehtoihin kehitysmahdollisuuksiin. Erityisesti on tarkasteltava, mitä ylimykset olisivat voineet kyseisessä tilanteessa tehdä muuttaakseen tuloksen olennaisesti toisenlaiseksi. Tällöin vaihtoehtoanalyyseissä on otettava valtakunnan yleiset rakenteet tunnettuina ja osin annettuina käsittäen mm. että monarkian kumoaminen olisi ollut irrelevantti vaihtoehto (vrt. 12).

Mahdollisuusanalyysille voidaan saada tukea myös Haraldin omasta puheenvuorosta. Kun Jarl hirttämisen välttämiseksi vetoaa »reaalipoliittiseen» tulkintaan »politiikka on mahdollisen taidetta»-opista (56), Harald vastaa hänelle näin:

»Politiikka ... mahdollisen taidetta ... hyi helvetti. Isot miehet. Satuja. Mahdollista ei ole yksin se mikä on mahdollista. Mahdollista on se minkä minä voin tehdä mahdolliseksi. Se mikä itsessään on mahdollista, se hoitaa kyllä itse itsensä. Ja tämä mies hokee että ei ole ja ei ole, ei muka mahdollista. Etteikö ole mahdollista hirttää kahta mahtavaa miestä puun latvaan. Ei sitä tiedä ennen kuin on yritetty. Se on vähän niin kuin haaste. Ja mies ottaa aina haasteen vastaan, vai mitä? Minä ainakin. Jospa se hyvinkin olisi mahdollista. Ehkei se ole taidetta mutta mahdollista se on.» (56—57).

Vallanperimyksen aktualisointia edeltävään tilanteeseen verrattuna mahtimiesten asema ei olennaisesti muutu. He eivät saa käyttöönsä sopivaa marionettikuningasta, mutta he torjuvat Haraldin suunnitelmat uusista veroista ja verotusperusteista. Mikäli ei — lähinnä heidän omasta keskuudestaan — valikoida uusia hoviylimyksiä, mahtimiehet saattavat joutua tekemisiin entistä suoremmin kansan ja kuninkaan kanssa, jolloin heidän valtansa perusteet saattaisivat tulla entistä avoimemmin näkyviin. Mahtimiesten väliintulo ei toisaalta olisi voinut pelastaa Erikiä ja Jarlia, koska se olisi tehnyt voimasuhteiden muutoksen ylimysten ja mahtimiesten välillä liian avoimeksi ja siten kärjistänyt konfliktia kansan ja kuninkaan kanssa.

Vaikka Harald toteuttaa köyhien »päästä vadille»-ohjelman (52), köyhätkin tajuavat ettei kuningas ole tullut riippuvaiseksi heidän tuestaan. Köyhien asema on kuitenkin saanut hieman uuden sävyn Erikin lohduttavan ja toivoa herättävän puheen ansiosta:

»Köyhät
Eikö ihmisellä sitten ole mitään toivoa?
Erik
Mitään muuta ei ihmisellä olekaan.» (48).

Se että Erik onnistuu herättämään toivoa köyhissä, ei kuitenkaan tue Erikin kuningashaaveita. Päinvastoin Erikin lohdutus auttaa köyhiä entistä paremmin käsittämään, kuinka hyvä kuningas on vaarallisempi kuin paha: hyvä kuningas väittää ajavansa köyhien asiaa, pahan kuninkaan hallitessa köyhät tajuavat paremmin, että heidän on itse ajettava omaa asiaansa. Näin köyhät torjuvat Erikin kuninkuuden:

»Ei se käy. Sinä olet liian hyvä mies kuninkaaksi. Sinä olet rehellinen mies kun sanot sen itse. Sinä sanot olevasi hyvä mies. Se tarkoittaa ettei sinusta ole kuninkaaksi. Emme me tahdo sinua. Et sinä pärjäisi naapurikuninkaiden kanssa. Ne joisivat sinut pöydän alle. Ne iskisivät sinua ystävällisesti nyrkillä sekään ja sinä hymyilisit. Sinä luulisit että se kuuluu asiaan. Ei, me tahdomme kuninkaaksi pahan miehen, joka ei putoa pallista. Sen pitää olla ilkeä, pitkävihainen ja paha mies. Minkä se meiltä rosvoaa siitä se pitää kiinni.» (48—49).

Haraldin kannalta toivon herättäminen oli pitemmällä aikavälillä vaarallinen: se uhkaa tehdä köyhistäkin aktiivisesti politiikkaan sekaantuvan voiman, joka vaikeuttaa kuninkaan ennestäänkin epävakaa asemaa. Juuri siksi hän päätti — köyhien tuella — tuhota ylimykset:

»Te olette tehneet erehdyksen. Te olette herättäneet toivon. Niin uninen kuin se on, ja rakastaa mustan valkoisen kirjavia vällyjään. Ja vielä talvea vasten. Te olette sotkeneet rikkaiden ja köyhien elämän. Nyt ne kaikki juoksevat tänne, ja pyytävät että minä pitäisin huolen järjestyksestä.» (50—51).

Harald ei ole etukäteen määrännyt Erikiä ja Jarlia hirtettäväksi. Kuitenkin vallanperimyksen aktualisointi on keino, jota käyttäen hän pyrkii tekemään ylimykset tavalla tai toisella vaarattomiksi. Erikillä ja Jarlilla ei ollut toivoa entisten asemiensa säilymisestä vaan ainoastaan yleneminen kuninkaaksi tai aleneminen tavalla tai toisella tulevat kysymykseen. Peruste kuolemantuomiolle on heidän toimintansa epäonnistumisessa.

Oleennaista ei ole ylimysten epäonnistuminen verojen keruussa tai verojärjestelmän uudistamisessa, saati uuden kuninkaan löytämisessä. Nämä epäonnistumiset Harald oli epäilemättä laskenut etukäteen. Tärkeimpiä ovat myöntyminen mahtimiesten veropolitiikkaan, toivon herättäminen köyhissä, tietämättömyys siitä kuka on kansa. Mutta pahin rikos on kuitenkin Haraldin »perustuslain» loukkaaminen: Erik ja Jarl eivät osaa puolustella epäonnistumistaan muuten kuin valehtelemalla itse kuninkaalle (50).

Jotta Erikistä tai Jarlista olisi voinut tulla kuningas, hänen olisi täytynyt paremmin tajuta kuninkaan aseman epävakaisuus. Tämä olisi vaatinut hoviylimyksen koulutuksen kieltämistä ja roolin rikkomista. Epävakaisuuden

ymmärtäminen olisi tietenkin vähentänyt entisestään kuninkuuden houkuttelevuutta, mutta Haraldin suhteellinen menestys olisi rohkaissut yrittämään toimia itsekkin kuninkaana yhtä heikoin edellytyksin. Tässä onnistumisen ehtona taas olisi ollut Haraldin kierouden ylittäminen oman toiminnan kielellisessä legitimoinnissa sekä kuninkuuden tavoitteluvaiheessa että aseman saavuttamisen jälkeen. Kun ylimykset erehtyivät pitämään Haraldia mielivaltaisena yksinvaltiaana, he itsekään eivät pysytelleet riittävän tarkkoina vaan molemmat tekevät kielenkäytössään lipsahduksia, jotka eivät olisi tulleet menestyvälle vallantavoittelijalle tai kuninkaalle kysymykseen.

Ylimysten toimintaa vaikeuttaa tietenkin Erikin ja Jarlin keskinäinen kilpailu vallantavoittelijoina yhden monarkin perustuslain oloissa. Tämä vaikeutti heidän asemaansa suhteessa mahtimiehiinkin. Jos jompikumpi ottaa tavoitteeksi suostumisen marionetiksi, tämä johtaa helposti kaupankäyntiin kuninkaan reaalisen vallan vähydestä. Tämä kilpailu taas olisi voinut saada mahtimiehet ottamaan kuninkaaksi kenet tahansa köyhän, koska tämä osaisi ilmeisesti myydä itsensä kuninkaaksi ylimyksiä halvemmalla.

Suhteellisen realistinen tie henkensä säästämiseksi olisi ylimyksille ollut avoin sulautuminen kansaan. Tämä ei tarkoita ryhtymistä kansan johtajiksi tai neuvonantajiksi vaan Erikin ja Jarlin olisi pitänyt kerta kaikkiaan luopua etuoikeuksistaan, ruveta yhtä köyhiksi ja samasta ruumiillisesta työstä toimeentulonsa saaviksi kuin muukin kansa. Tällöin Harald ja mahtimiehet olisivat epäilemättä erityisesti nöyryyttäneet ex-ylimyksiä samalla kun köyhät olisivat pysyneet epäluuloisina heitä kohtaan. Hovimiehen oveluuskaan ei olisi ollut vaivatta ja haitatta muunnettavissa tavallista ruumiillista työtä tekevän defensiiviseksi oveluudeksi. Eri asia on, kuinka reaalisia mahdollisuuksia ylimyksillä olisi ollut nähdä tällainen pelastautumisvaihtoehto. Epäonnistuttuaan niin köyhien kuin rikkaidenkin verotuksen lisäämisessä ylimyksillä olisi ollut tähän tiettyjä edellytyksiä. Vaihtoehtona Haraldille valehtelemiselle olisi ollut ajateltavissa, että ylimykset olisivat ryhtyneet etsimään itselleen näinkin omituisia suojautumistapoja.

9. Kohti machiavellististä anarkismia?

Vallan legitimaation tutkielmana »Harald Pitkäikäinen» on yksiselitteinen: minkäänlainen vallan legitimointi ei ole toereettisesti pätevää, ja kaikki vallan teoreettinen perusteleminen on joidenkin poliittisten voimien omien valtapyrkimysten puolustelua. Näytelmä osoittaa havainnollisesti erään machiavellistisen ja anarkistisen valtateorian yhtäläisyyden: pahin hallitsija on hyvä hallitsija, valistunut itsevalti. Tai yleisemminkin erityisen pahoja ovat kaikki vallanpitäjät jotka sanovat käyttävänsä valtaa »kansan hyväksi».

»Harald Pitkäikäinen» käsittää anarkisteja paremmin, että silloinkin kun sanotaan vallan olevan »kansalla», on kysyttävä, kuka käyttää valtaa, miten ja

mihin. Toisaalta machiavellismi suoralta kädeltä kieltää kaiken vallankäyttömahdollisuuden kansalta. Se näkee »kansanvallan» voivan toteutua ainoastaan »eliittien kilpailun» kautta. »Harald Pitkäikäinen» tutkii keskeisesti eliittien kilpailua — kuninkaan, ylimysten ja mahtimiesten voimasuhteita. Näytelmä osoittaa ettei tämä kilpailu suinkaan suojaa kansaa tai anna sille epäsuoraa valtaa, vaan kansaan nähden eliittien suhde muistuttaa pikemminkin valtakartellia. Siten voidaankin huomata, että myös machiavellismissa on jäänteitä »kansan hyväksi»-opista, tosin siten tulkittuna ettei »kansan hyvä» toteudu välittömästi erityisen vallanpitäjien hyväntahtoisuutena vaan jonkinlaisena järjen viekkautena eliittien kilpailun kautta.

Vallan leigitimoinnin teorian kannalta »Harald Pitkäikäinen» on arvokas tuodessaan havainnollisesti näkyviin sekä anarkismin ja machiavellismin yhteiset edut että niiden toisilleen käänteiset haitat. Toisin sanoen se herättää kysymyksen näiden ismien yhdistämismahdollisuuksista — esittämättä tietenkään ratkaisua (tosin puheet toivon herättämisestä ja pahojen vallanpitäjien suhteellisesta paremmuudesta antavat vihjeitä ratkaisun etsimiseen).

Yhdistelmänä tulevat kysymykseen sekä anarkistinen machiavellismi että machiavellistinen anarkismi. Edellinen tarkoittaisi vallan minimointia eliittien kilpailun maksimoinnin kautta. Se ei ole ainakaan parempi kuin »normaali» machiavellismi, vaan päinvastoin kansaa voidaan entistä tehokkaammin pitää kurissa juuri siten, että vallanpitäjät ovat hajaantuneina siten, että alamaisten eri osia sidotaan eliitin eri fraktioihin, jolloin kahtiajako kansaan ja herroihin erityisen tehokkaasti samentuu alamaisten tietoisuudesta.

Kehittelemisen arvoiselta tuntuu sen sijaan machiavellistinen, »realistinen» anarkismi. Sen valossa ei periaatteessa hylätä ajatusta kansan, mieluiten jokaisen yksityisen ihmisen osallistumisesta yhteiskunnalliseen vallankäyttöön. Mutta tälle on annettava negatiivinen, konfliktiteoreettinen tulkinta. Ei ole tavoiteltava vallan poistamista sen tasoituksen kautta vaan vallan tasoitusvaatimusta on käytettävä poliittisena taisteluvälineenä toiminnassa olemassaolevien valtarakenteiden legitimisyyden kieltämiseksi ja niiden reaalisesti kumoamiseksi. Kysymys ei ole siitä että kaikki käyttäisivät aktiivisesti valtaa, vaan siitä että kaikki taistelevat aktiivisten ja tasa-arvoisten vallankäyttömahdollisuuksien puolesta, vaikka machiavellistisen perinteen mukaisesti epäilevätkin, ettei ihanne joko ole puhtaana toteutettavissa tai toteutuneena vastaa toiveita.

Tätä machiavellistisen anarkismin perusidea voi nimittää *aktiiviseksi vastavallaksi*. Tämä muistuttaa esimerkiksi *Johan Galtungin* ajatusta »vallasta itseensä nähden»,⁸ jos tätä tulkitaan negatiivisesti. Toisin sanoen valtaa itseensä nähden ei pidä nähdä autonomisena valtana, vaan vastavaltana, tapana kieltää ja kumota olemassaolevia valtarakenteita.

Vastoin eliittien kilpailuteorioita on käsitettävä, ettei aktiivinen vastavaltana herää silloin kun valtaa käytetään »vähän ja kiltisti». Päinvastoin aktiivinen

vastavalta vaatii olemassaolevien valtarakenteiden edustajilta ponnekasta toimintaa asemiensa puolustamiseksi ja valtarakenteiden säilyttämiseksi. Toisaalta aktiivisen vastavallan herättämisen jälkeen ei sille voida tehdä myönnytyksiä vallankäyttöä tietoisesti passiivoimalla ja laimentamalla, vaan tämä vahvistaa rakennemuutoksen tai ainakin vallanvaihdoksen mahdollisuuksia. Entisistä vastavallan käyttäjistä saattaa myös tulla aikaisempia aktiivisempia vallankäyttäjiä — mikäli he pysyvät riittävän innostuneina eivätkä ryhdy miettimään sitä miten heidän entiset liittolaiset käyttävät uudessa tilanteessa vastavaltaa.

On varottava kehittämästä machiavellistisistä anarkismista liian kunnianhimoista tutkimusohjelmaa — saati sitten poliittista ohjelmaa. Se ei ole mikään kokonaisvaltainen rakenteellisen vallan teoria vaan korkeintaan vallan legitimoinnin kieltämisen teoria. Sen yhdistäminen olemassaolevien yhteiskunnallisten valtarakenteiden kumoamiseen suuntautuvaan toimintaan ei ole suoralta kädeltä toteutettavissa.

Legitimaatioteorianakin machiavellistinen anarkismi vain osoittaa eräitä uusia mahdollisuuksia. Se ei suinkaan ole yleispätevä. Mikä tahansa aktiivinen vallankäyttö ei suinkaan provosoi aktiivista vastavaltaa, minkä helposti huomaa mm. kansallissosialismiin kohdistuneen sisäisen vastarinnan vähäisyydestä. Machiavellistinen anarkismi herättää kysymyksen aktiivisen vastavallan synnyn poliittisista ja teoreettisista edellytyksistä erilaisissa tilanteissa, mitä kumpikaan sen aatteellisista esikuvista ei juuri ole käsitellyt. Erityisesti olisi etsittävä vastavallan mahdollisuuksia erilaisissa marginaalitalanteissa: miten voidaan sekä äärimmäisen velttoa että äärimmäisen velttoa että äärimmäisen ankaraa vallankäyttöä tulkita siten, että saadaan heräämään aktiivinen vastavalta?

Eräs rajoitus machiavellistisessä anarkismissa (kuten »Harald Pitkäikäisesäkin») on suuntautuminen vallan *käytön* ongelmiin. Tottelemisen legitimoinnin kieltämisen ja kumoamisen kannalta on tämä tietenkin suhteutettava itse valtarakenteisiin ja näiden vaihtoehtoihin. Toisin sanoen on erotettava toisistaan vallan legitimointiongelmat ja ne reaaliset perusteet, joiden nojalla valtaanpääsy ja vallankäyttö tietyssä tilanteessa yleensä toteutuu ja tulee mahdolliseksi. Vaikka hyvät vallanpitäjät ovatkin pahempia kuin pahat, tästä ei suinkaan voi päätellä, että siedettävät valtarakenteet olisivat pahempia kuin vähemmän siedettävät.

Koska akateemisessakaan keskustelussa argumenttia ja henkilökohtaista kannanottoa ei aina osata (tai haluta) erottaa toisistaan, selvennettäköön etten tällä kirjoituksella suinkaan julistaudu »machiavellistiseksi anarkistiksi». Koko »ismi» on »Harald Pitkäikäisen» valta-analyysin inspiroima teoreettinen konstruktio, joka sisältää eräitä keskustelun ja kehittämisen arvoisia ajatuksia. Näitä pitäisi voida pohtia ilman että syntyy selvä jako kannattajiin ja vastustajiin omine organisatorisine taustavoimineen.

10. Jälkikirjoitus: kaunokirjallisuuden mahdollisuuksista politiikan tutkimuksena

Akateemisen työnjaon historiassa merkittävimpiä askelia on ollut yhteiskuntatieteen ja sen eri haarojen irtaantuminen omaksi akateemiseksi tieteenalaksi eroon filosofiasta, politiikasta, journalismista ja kaunokirjallisuudesta. Kuitenkaan kaunokirjallisuus ei ole täysin luopunut käsittelemästä niitä ongelmia, jotka akateemiset yhteiskuntatieteilijät ovat varanneet itselleen. Toisaalta akateeminen erikoistuminen on mennyt niinkin pitkälle, että monet keskeiset poliittiset ongelmat, joita luulisi käsiteltävän erityisesti valtio-opissa, on kokonaan sivuutettu, koska niiden »tieteellinen» tutkiminen on nähty mahdottomaksi. Kaunokirjallisuus on toistaiseksi vähemmän erikoistunut, joten siellä vielä voidaan tutkia näitä akateemiselle perinteelle »mahdottomia» kysymyksiä.

Toinen puoli kirjallisuuden ja tieteen työnjakoa on esitystavan kahtiajako. Valtio-opin tutkimuksessakin kuiva »asiaproosa» tilastoin ja tietokoneliuskon höystettynä on tulossa ainoaksi sallituksi esitystavaksi. Esitystavan merkitystä tutkimuksen sisällöllisten taustaolettamusten kannalta ei ole käsitetty tai haluttu myöntää. Ei ole esimerkiksi käytetty dialektisen ajattelun esittämiseen dialogimuotoa, vaan osin juuri esityksellisten vaikeuksien vuoksi on dialektiikka joko leimattu hämäräksi sekasotkuksi jolla ei ole mitään tekemistä tieteen kanssa tai vääristetty muutaman »dialektiikan lain» luetteloksi.

Erikoistumiskehitys näkyy myös kirjallisuudentutkimuksessa — ja sitä kautta ehkä vähitellen itse kaunokirjallisuudessa. Työnjakovaatimukset ilmenevät etenkin esteettisten kriteerien yksinomaisuusvaatimuksina, taiteen »puhtauden» oppina jne. Sisältö nähdään irrelevantiksi, jolloin kirjallisuudessa esitetyt ajatukset voidaan helposti torjua sanomalla »sehän on vain kirjallisuutta».⁹

Etsittäessä kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia politiikan tutkimuksessa on vaarana hakea niitä liian »läheltä». »Yhteiskunnallisesti» orientoituneimmat kirjallisuuden ja sen tutkimuksen perinteet kuten »Geistesgeschichte» ja »sosialistinen realismi» eivät suinkaan ilman muuta tuo uutta poliittiseen analyysiin. Näissä perinteissä kirjallisuuden tehtäväksi nähdään pikemminkin »edustaa» tai »heijastaa», toisinaan myös havainnollistaa ja propagoida, niitä ideoita joita historian ja yhteiskunnan tutkimus on asianomaisesta aikakaudesta tai yhteiskunnasta esittänyt. Poliitiikan tutkimuksen kritiikille merkittävää kirjallisuutta on pikemminkin kirjallisuus, jolla on akateemista perinnettä avarampi käsitys historiallis-yhteiskunnallisesta todellisuudesta, sekä tätä koskevasta tiedosta ja sen tuottamisesta. Empiristisen ja behavioralistisen tutkimuksen ylivallan kaudella tähän tosin kelpaa melkein mikä tahansa kaunokirjallisuus. Ehkä kuitenkin »todellisuuden laajentamiseen» suuntautuvat, usein modernistisiksi nimetyt suuntaukset saattavat olla hedelmällisimpiä. Tämä pätee sillä edellytyksellä, että laajennuksia ei käsitellä itseisarvoisesti

vaan kritiikin välineinä tai vaihtoehtoina toteutuneelle todellisuudelle (ja reaalille mahdollisuuksille).

Näiden ajatusten selkeyttämiseksi muutama sana »todellisuudesta». Toisaalla olen propagoinut käsitystä, että toteutuneen todellisuuden lisäksi todellisuuteen tulisi lukea myös reaaliset (ja reaaliseksi tehtävissä olevat) mahdollisuudet menneisyudessa, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa.¹⁰ Askelta pitemmälle, mahdollisesti osaksi toiseen suuntaankin menee vaatimus lukea todellisuuteen myös ajatukselliset mahdollisuudet.¹¹ Kirjallisuus voitaisiin tulkita ajattelun mahdollisuuksien osa-alueeksi siten, että sillä on tiettyjä kriittisiä yhtymäkohtia sekä reaalisiin mahdollisuuksiin että toteutuneeseen todellisuuteen. Tässä valossa esitän, että politiikan tutkimukselle olisi järkevää ottaa *kirjallisuus todellisuuden yläkäsitteeksi*. Toisin sanoen toteutunut poliittinen todellisuus olisi erikoistapaus tai »otos»¹² kirjallisuuden sisältämästä laajemmasta poliittisesta todellisuudesta.

Tällainen todellisuudenkuva tekisi entistä paremmin mahdolliseksi mm. toteutumatta jääneiden ja alkuaankin epärealististen mutta silti omintakeisten ja mielenkiintoisten aaterakennelmien tutkimisen. Toisaalta tulkinta herättää tietenkin heti syytteitä idealismista jne. Tarkoitus ei ole kuitenkaan sekaantua ikuisiin ontologisiin ongelmiin vaan antaa heuristisia vinkkejä siitä, miten akateemisen ajatteluperinteen rajoja voitaisiin rikkoa. Huomattakoon myös, että kirjallisuudessa esitettyjen ajateltujen mahdollisuuksien alue ei suinkaan ole irrallaan historiallis-yhteiskunnallisista rajoituksista sekä näiden muutoksista. Toisaalta rajausta voi pitää liian ahtaana: jättäähän se tutkimuksen ulkopuolelle mm. muun taiteen ja ei-kirjalliset kulttuurit. Silti tutkimuksen laajentamista juuri kirjallisuuden suuntaan voi pitää valtio-opin nykytilan kannalta erityisen hedelmällisenä ja samalla realistisena, jotta ei kerralla jouduta liian suurten vaikeuksien eteen.

Todellisuuden tällainen uudelleentulkinta tuottaa merkittäviä mullistuksia juuri akateemisen politiikan tutkijan asemalle ja työlle. Ehkä radikaaleimmin muuttuu kuva oman alan historiasta: politiikan tutkimukseen kuuluu paljon muuta kuin akateeminen valtio-oppi, ja toisaalta huomataan että suuri osa tästä ei olekaan mitään politiikan tutkimusta.¹³ Tulkintaa vastaa uusi tulkinta oman työn luonteesta: tutkijaksi ei enää pääse lukemalla oman alan akateemisiä julkaisuja, yleisiä yhteiskuntatieteellisiä metodioppaita sekä puolueiden ym. kirjallisuutta. Klassikoiden lisäksi luettavaksi tulisi koko kaunokirjallisuus. Tällöin alettaisiin ehkä vähitellen ymmärtää historioitsijoita, filosofiä ja kirjallisuudentutkijoita, jotka eivät ajan, paikan ja tutkimuskohteen perusteella ole koskaan specialisoituneet yhtä pahasti kuin yhteiskuntatieteilijät. Poliitiikan tutkimuksen tekeminen vaatisi specialistin roolin hylkäämistä ja korvaamista uudenaikaisella sivistysideaalilla.

Muutoksia voisi odottaa myös tutkimusten sisältöön. Varovainen askel olisi mm. tässä harjoitetun tyyppinen poliittinen hermeneutiikka, kaunokirjalli-

suuden »kääntäminen» akateemisen tutkimuksen kielelle.¹⁴ Ideaalitapauksessa tällainen työ ei ehkä olisi kovinkaan pitkään tarpeellista, jos voitaisiin poistaa kielellinen ero kaunokirjallisuuden ja tutkimuksen välillä (tosin voi myös kysyä, johtaisiko tämä ei-toivottavaan kielen köyhtymiseen).

Askelta radikaalimpi askel olisi käsittää oma tutkimus kirjallisuudeksi, jossa mm. erilaisten kirjallisuuden lajien ja muotojen monitahoinen problematiikka olisi mukana sekä ajatusten esitystapaa että sisältöä koskevissa ratkaisuissa. Millaisia poliittisia sidonnaisuuksia sisältyy esimerkiksi valintoihin proosan, draaman ja lyriikan, tragedian ja komedian, satiirin, ironian ja parodian välillä politiikan tutkimuksessa?

VIITTEET

1 Paavo Haavikko: *Harald Pitkääkäinen*. Kertomus siitä mitä tapahtui kun kuningas Harald Pitkääkäinen talvehti kuudetta kesää Englannissa, kutsui kokoon kansansa ja tahtoi luopua vallasta, Lahti 1974. Viitteet tekstissä tähän teokseen.

2 Aarne Kinnunen: *Syvä nauru*, Helsinki 1977.

3 Akateemisen valtio-opin varhaishistoriasta valtionpuolustustieteenä vrt. esim. Georg Andrén: *Huvudströmningar i tysk statsvetenskap*, Malmö 1928.

4 Vrt. James Burnham: *The Machiavellians*, New York 1943. Machiavellin »machiavellismien» kyseenalaisuudesta vrt. esim. Ilmari Susiluoto: *Kybernetiikka ja ideologia, Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitoksen tutkimuksia 31/1977*.

5 Robert Michels: *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Leipzig 1911.

6 Seuraava tulkinta sivuuttaa »kertojan» Haavikolla erikoisen aseman, tästä vrt. Kinnunen mt. Kertojan on vaikea tulkita edustavan mitään erityistä yhteiskunnallista voimaa, ei edes skeptisiä intellektuelleja.

7 Valehtelemisen ja valehtelemisen tietämisen problematiikasta vrt. myös Paavo Haavikon näytelmä »*Münchhausen*» (1958).

8 Vrt. Johan Galtung: *Euroopan yhteisö — uusi supervaltia (suom)*, Helsinki 1973, 39—42.

9 Vrt. Jean-Paul Sartre: *Mitä kirjallisuus on?* (suom), Keuruu 1967 (1948), jossa useissa kohdin kiritikoidaan tätä tavanomaista vastaväitettä.

10 Vrt. esim. »Suomen työväenliikkeen laiminlyödyt mahdollisuudet», *Politiikka 3/1977*.

11 Ajattelun mahdollisuuksien kategoriasta ja sen suhteista reaaliin mahdollisuuksiin vrt. erit. Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung*, Frankfurt/M 1969, luku 18.

12 Vertauksesta vrt. Johan Galtung: *Methodology and ideology*, Copenhagen, 91.

13 Vrt. tarkemmin tutkimustani Poliitiikan tutkimuksen esteet ja mahdollisuudet valtio-opissa, *Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia 48/1978*.

14 Poliittisesta hermeneutiikasta vrt. myös kirjoitustani »Kapitalismi näyttämöllä. Jean-Paul Sartren 'Altonan vangit' oikeistopoliitiikan tutkimuksena, Paradoksi-kriittisiä kirjoituksia 2/1977. Suomalaisista valtio-opin tutkijoista on Jan-Magnus Jansson tavaltaan harjoittanut poliittista hermeneutiikka kirjoituksessa »*Politik och dikt i vårt sekel*» (1969) sekä myös runomuotoista poliittista analyysiä runossa »*Förvandlas stenen till argument*»? (vastaus Claes Anderssonille, 1968), molemmat julkaistu teoksessa *Idé och verklighet i politiken*, Ekenäs 1972.